

Oponentský posudek

Kateřina DOLEŽALOVÁ, *Memorabilien-Buch jako pramen pro poznání dějin královéhradeckého biskupství*.

Disertační práce, Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta, Katedra pomocných věd historických a archivnictví 2022, 284 stran.

Pamětní knihy či kroniky patří mezi velmi rozšířené prameny, mnohdy i velmi využívané a ceněné (či dokonce přeceňované – zejména z hlediska laické veřejnosti), přitom současně dosti variabilní jak z hlediska doby vzniku, obsahu či autorského pojetí, a to zvláště ty, které vznikly ve starším období a nebyly „svázány“ nařízeními upravujícími jejich podobu. Právě jednu z nich, která nese označení „Memorabilien-Buch“ a byla vedena v rámci královéhradeckého biskupství jeho sedmnáctým biskupem K. B. Hanlem, si zvolila za téma své disertace Mgr. Kateřina Doležalová.

Disertační práci tvoří sedm kapitol včetně úvodu a závěru. V krátkém Úvodu (s. 1–5) autorka představila cíle a strukturu práce, přičemž uvádí nejvýznamnější literaturu (včetně kvalifikačních prací, což je záslužné, jen by bylo možné zmínit ještě některé další autory jako M. Wagnerovou, J. Hlavovou, E. Homolkovou¹), cenný je záměr podrobit pramen komplexní analýze z hlediska kodikologie, ale i dalších pomocných věd historických. V následující první kapitole se autorka zaměřila na terminologické ukotvení (s. 6–14) zkoumané Memorabilien-Buch (jejíž název uvádí autorka i v podobě „Pamětnice“) a upozornila na důležitost řešení tohoto problému, který se projevuje nejen v užívání různých pojmů (zejména „pamětní kniha“ a „kronika“), ale i v nejasnostech ohledně zařazení těchto pramenů mezi prameny úřední, osobní nebo případně literární. Autorka přesvědčivě vysvětluje daný problém i jeho řešení, rekapituluje vývoj tohoto pramenného fenoménu, především co se týče farních kronik (kde na s. 7 konstatuje, že farní kroniky či pamětní knihy se objevují „někdy i dříve než na zač. 18. stol.“, ale vzhledem k tomu, že následuje věta „od druhé poloviny 17. století začíná obdobných zápisů s letopiseckými rysy nabývat“, má snad na mysli začátek 17. stol a jedná se tedy předtím zřejmě o překlep?), připomíná však i „lidové kronikářství“ (přičemž ale zmiňuje i měšťanské kroniky, takže se nabízí otázka, zda i ty lze označit za „lidové“?; zde upozorňuje na překlep ve jménu P. Kopicčky v pozn. 32). Zejména ale nahlíží daný problém z různých hledisek a poukazuje na rozdílné přístupy historie, literární historie či teorie a také etnologie, současně upozorňuje na odlišný přístup a nazírání na tyto prameny pro období středověku a pro pozdější dobu, a to i pro dobu 18. a oproti tomu 19. a 20. století, stejně jako na poplatnost době vzniku pramene (s. 12) – tyto pasáže považuji za nejprínosnější. Cenné je rovněž upozornění na různé dobové termíny („anály“, „kronika“, „historie“, s. 10; zde by bylo ovšem ještě možné připomenout, že farní kronika, vedená ve Velkém Meziříčí v letech 1816 až 1938, kterou

¹ Miluše WAGNEROVÁ, *Farní kronika Olešnice (1787–1887)*. Bakalářská práce, Filozofická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, Ústav archivnictví a pomocných věd historických, České Budějovice 2011, 123 + 11 stran; Jana HLAVOVÁ, *Nejstarší pamětní kniha farnosti Vlachovo Březí (1731–1811)*. Bakalářská práce, Filozofická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, Ústav archivnictví a pomocných věd historických, České Budějovice 2010, 59 + 32 stran; Eliška HOMOLKOVÁ, *Pamětní knihy fary Němčice 1759–1939*. Bakalářská práce, Filozofická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, Ústav archivnictví a pomocných věd historických, České Budějovice 2011, 77 + 32 stran. Pamětní kniha města Kožlany, zpracovaná K. Fantovou, naopak není knihou farnosti.

zpracoval J. Mrňa,² nesla poněkud nezvyklý název „protocollum domesticum“) a na retrospektivní charakter záznamů (s. 11), který může sloužit jako důležitý indikátor pro odlišení „kroniky“ a „paměti“. Autorka se rovněž vypořádává s již zmíněným vymezením pramene, jehož autorem sice mohla být úřední osoba, nicméně pokud nevznikal pro úřední účely, může mít charakter ego-dokumentu, ale i literárního textu, resp. narativního pramene, a tudíž není předmětem zájmu diplomatiky, ale kodikologie (s. 13). S tím lze jen souhlasit, pouze je vhodné dodat, že v případě kronik vznikajících na základě úředního nařízení může být tento problém komplikovanější. Pro zkoumanou Pamětnici však je toto konstatování legitimní a lze uvítat autorčino vyjádření, kterému lze přiznat univerzálnější platnost, a sice že „smíšená povaha pramene v sobě snoubí rysy ego-dokumentu, literárního díla, pamětní knihy, kroniky, ale i historiografického pramene“, a zejména že není třeba „se různorodosti knihy obávat, naopak je třeba počítat s tím, že pramen nelze přesně definovat a vymežit“, a že je naopak třeba „vysvobodit se z labyrintu definic, opustit soudobou terminologickou akurátnost 21. století, vydat se směrem vzpomínaného individuálního metodologického přístupu a dívat se na pramen v dobovém kontextu“ (vše s. 14).

V další části první kapitoly (s. 14–35) se K. Doležalová věnuje presidiálnímu dekretu českého zemského gubernia č. 5952 z 31. srpna 1835 o vedení pamětních knih a kronik, tj. známému nařízení pražského místodržícího Karla Chotka, a přináší detailní rozbor jeho obsahu, přičemž současně sleduje, nakolik Hanlova Pamětnice odpovídá jednotlivým ustanovením, resp. doporučením dekretu, a to přesto, že začala vznikat prokazatelně dříve (byť nese až v roce 1847). Výsledkem je konstatování, že „Hanl byl prostě nadčasový a Chotkovo nařízení takřka předběhl“ (s. 28), navíc „vznik pamětních knih inicioval všude tam, kde působil ještě jako expozita, kaplan či farář“ – a jeho kniha přitom splňuje takřka vše, co dekret uvádí (ať jde o jazyk, vhodného pisatele, uložení, formální podobu a vazbu, funkci, zařazení odkazů na prameny, nákresů apod. i kapitoly o dějinách instituce, nebo o obsah, ohled na dobový kontext či doplnění rejstříku), jedním z „nedostatků“ a snad jediným výraznějším „prohřeškem“ je pouze porušení požadavku, že kronikář nemá vyjadřovat vlastní stanoviska či emoce; jak však víme, to bylo porušováno i při vedení jiných kronik a v pozdější době (viz např. diplomová práce Ivany Benešové o přeštických kronikách³). Za cenné v rámci této podkapitoly pokládám upozornění na význam historismu v dané době (s. 20–21) a využití i literárněvědné literatury, naopak bych doporučovala výraznější opatrnost v případě vyjádření, že „doposud nebyl nalezen podobný typ pamětní knihy“ (s. 23), třebaže pro královéhradecké biskupství i další diecéze je zřejmě oprávněné, jak dokládá také cenné autorčino pátrání po pamětních knihách či kronikách v ostatních diecézích včetně zahraničních (Brno, Nitra, St. Pölten, Würzburg, Katowice, s. 24–25). Jinak je ovšem nutno vzít v potaz jak otázku názvu, tak především výskytu dalších pramenů, které pocházejí i z jiného prostředí, byť nejspíše opět zejména z prostředí církevních institucí – ráda bych zde upozornila na práci „Historia Monasterii B. M. V. Visitantis in Borowan“ z pera borovanského probošta Konráda Fischera již ze 17. století (viz T. Hunčovský,

² Jaroslav MRŇA, *Protocollum domesticum farnosti velkomeziříčské (1816–1938)*. Bakalářská práce, Filosofická fakulta Jihočeské university v Českých Budějovicích, Ústav archivnictví a pomocných věd historických, České Budějovice 2009, 59 + 20 stran.

³ Ivana BENEŠOVÁ, *Přeštické kroniky ve vzájemné komparaci*. Diplomová práce, Filosofická fakulta Jihočeské university v Českých Budějovicích, Ústav archivnictví a pomocných věd historických, České Budějovice 2020, 159 stran.

Konrád Fischer. Život a dílo borovanského probošta, s kodikologickým a obsahovým rozbořem a kompletní edicí Fischerova díla, obsahujícího opisy řady dokumentů⁴ – právě zde rozhodně platí slova K. Doležalové, že církevní instituce těmito prameny „zdůvodňovaly své svobody, imunity a ekonomické nároky“, s. 23), nebo na sice o něco starší (než je Hanlova kniha) a poněkud odlišné, ale velmi početné a záběrem témat příbuzné knihy sepsované severočeským (a posléze penzionovaným) farářem G. A. Wahnerem (1753–1833).⁵ Pozoruhodné přitom je, že jeho působiště se nacházela ve stejné oblasti jako dřívější místa působení K. B. Hanla (Kralupy u Chomutova, Stráž nad Ohří, Březno u Chomutova) – a vzdálenost poslední Wahnerovy farnosti v Blatně u Chomutova od Března činí pouhých zhruba 20 km, oba duchovní se navíc mohli teoreticky potkat (G. A. Wahner byl farářem v Blatnu v letech 1809 až 1817, zatímco K. B. Hanl působil jako farář v Březnu od roku 1814) a G. A. Wahner se v jedné ze svých prací zabýval dokonce i Hradcem Králové!

Druhá kapitola disertační práce K. Doležalové představuje autora *Memorabilien-Buch*, tj. právě sedmnáctého královéhradeckého biskupa Karla Boromejského Hanla (s. 36–47), přičemž autorka využívá kromě literatury a uvedeného díla především bohatství královéhradeckého biskupského archivu (jen by bylo vhodné upřesnit např. právě dobu dřívějšího působení). Následující kapitola pak přináší detailní kodikologický rozbor *Memorabilien-Buch* (s. 48–66), resp. postupně jejích tří svazků. Autorka zde prokazuje znalost problematiky a uvádí relevantní informace, připomínku by snad bylo možno vznést k vysvětlování termínu „supralibros“ (které se v odborné práci jeví jako poněkud nadbytečné – pozn. 203), neuvedení velikosti kovových spon (s. 49 – je-li uvedena právě velikost supralibros), charakteristice písma na s. 57 (domnívám se, že se nejedná o frakturu, která je mnohem zdobnější, ale o kanzlei) a k popisu vlepených příloh (s. 57–59), kde by bylo vhodnější zvolit přehlednější formu seznamu. I tyto pasáže (resp. přílohy) připomínají již zmíněné knihy faráře G. A. Wahnera (mj. opisy nápisů), případně knihu borovanského probošta K. Fischera (zejména 3. svazek s opisy dokumentů).

Za vlastní jádro disertační práce K. Doležalové lze označit čtvrtou a současně nejrozsáhlejší kapitolu nazvanou „*Memorabilien-Buch* jako pramen pro poznání dějin královéhradeckého biskupství“ (s. 67–204). Poté, co autorka hodnotí význam Pamětnice z hlediska jednotlivých pomocných věd historických (kromě toho by bylo možné zmínit ještě další disciplíny, chápané jako pomocné v širším slova smyslu, např. historickou ikonologii, případně i historickou demografii), se postupně věnuje všem třem svazkům a přináší jejich podrobnou obsahovou analýzu. Výsledkem je velmi popisný text (což je vzhledem k charakteru Pamětnice, ale i samotné disertace pochopitelné), kterému by ovšem s ohledem na přehlednost prospělo další systematické členění. Poněkud překvapivý je autorčin přístup, kdy cituje řadu německých pasáží (výjimečně i české či latinské, a to formou transliterace – nikde však nejsou uvedena pravidla takového „edičního zpřístupnění“) a navíc je buď přímo překládá, nebo detailně přibližuje či parafrázuje jejich obsah (což nebývá v odborném textu zvykem; pokud je

⁴ Tomáš HUNČOVSKÝ, *Konrád Fischer. Život a dílo borovanského probošta*. Disertační práce, Filosofická fakulta Jihočeské university v Českých Budějovicích, Ústav archivnictví a pomocných věd historických, České Budějovice 2021, 379 stran.

⁵ Marie RYANTOVÁ, *Pozoruhodná spisování P. Georga Adalberta Wahnera*. In: Česká beseda o německých i českých kronikách, pamětech a dalších vyprávěcích pramenech. Příspěvky z konference pořádané 9. listopadu 2001 v Ústí nad Labem a Katedrou pomocných věd historických a archivního studia Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze za řízení Eduarda Mikuška (Ed. Hana Pátková), Dolní Břežany 2006, s. 117–130.

důvodem případné přiblížení obsahu i pro ty, kdo němčinu neovládají, pak překvapí, že naopak latinské texty, kde lze neznalost předpokládat rovněž nebo dokonce více, přeloženy nejsou). Současně takový přístup vyvolává úvahy, zda by nebylo vhodné zvolit formu edice (alespoň výběrové) a v textu její „převyprávění“ s doplněním odkazů na edici – nebo alespoň uvést v textu příslušné informace a v poznámce originální citát (tj. opačně než je na s. 87 a v pozn. 309, nebo na s. 94 a v pozn. 341). Kromě toho autorka řadu dokumentů, o nichž informuje či je popisuje, uvádí ve formě reprodukce přímo v textu, i když vzhledem k tomu, že se jedná zpravidla o obrazové dokumenty, které tak nemají jen ryze ilustrativní funkci, lze tento přístup uvítat (jen se tím spíše nabízí již zmíněný význam Pamětnice i z hlediska historické ikonologie). Další úvaha, která se též nabízí, se týká využití tabulek, nacházejících se v textu Pamětnice, které jsou v disertaci rovněž popisované, ale většinou nepřepsané, takže práce je v podstatě především upozorněním na pramen, ale jeho využití ponechává stranou.

Jinak text věnovaný prvnímu svazku Pamětnice představuje postupně popis panství Chrast, jeho jednotlivých obcí, dvorů, zahrad, lesů, bažantnic, rybníků, řek (resp. potoků), cest atd., dále příjmů z pronájmu pivovarů či vinopalen, urbaniálních platů (tj. platů, které jsou tradičně označovány jako platy stálé) i platů z hostinců a mlýnů (tj. tzv. platů běžných). Struktura záznamů tak více méně odpovídá některým urbářům či popisům panství – a sám text prvního svazku Memorabilien-Buch se tudíž netýká ani tak patrimoniální správy (nebo jen jí), jak uvádí autorka na s. 153, ale hlavně hospodářství, jeho příjmové a výdajové stránky (a v souvislosti s tím zmiňuje i některé úředníky apod.) – právě zde by prospělo již zmíněné členění, protože jinak se jednotlivé části poněkud „ztrácejí“ či splývají, resp. nemusí být vždy jasná jejich návaznost či souvislost (zejm. v případě výdajů; zde je třeba upozornit, že slovo „Dezimation“ ve smyslu vrchnostenských výdajů /s. 148/ nemůže označovat „desátek“, tj. poplatek, jaký odváděli poddaní duchovním). Autorka jiné informace o biskupském panství (jeho vzniku, rozsahu apod.) neuvádí, vhodné by bylo doplnit alespoň přesnější určení uváděných lokalit (zejména pokud se jejich názvy v průběhu doby případně změnily). Zvláště vzhledem k tomu, že K. B. Hanl často zmiňuje své vlastní zásluhy o povznesení hospodářství (čímž posiluje osobní charakter výsledného pramene – např. s. 133, 136–137), nabízí se otázka (kterou bych ráda položila i v rámci obhajoby), zda v Biskupském archivu existují další prameny k hospodaření, dvorům, lesům apod. (které by navíc umožňovaly posouzení Hanlových zásluh). Zvědavost pak vzbuzují především zmínky o změnách po roce 1848, které K. B. Hanl popisoval („roztřeseným, přec však čitelným písmem“, s. 140, 142), autorka se však omezuje pouze na jejich konstatování – naopak situaci týkající se hasičské techniky naštěstí popisuje detailněji (s. 145–146).

Podobným detailním způsobem, kombinujícím citace pasáží z pramene (s odkazy na strany a případně na současnou odbornou literaturu k některým tématům) a jejich překlad, resp. jejich parafráze, a také reprodukce některých pramenů, je provedena obsahová analýza druhého svazku Pamětnice (s. 155–196), věnovaného dějinám královéhradeckého biskupství (a to včetně dějin biskupství litomyšlského, který Hanl chápal jako předcházející instituci). I zde by byl někdy vítán spíše prepis (např. obr. 68 – tabulka s údaji, které by bylo vhodné doplnit vysvětlivkami, např. o uváděných mírách, podobně u obr. 70, kde je sice v textu uveden Hanlův prepis nápisu na křtitelnici, který však nezohledňuje zkratky v něm použité), nebo seznam či jen souhrnný údaj (např. u výčtu 77 kanovníků s. 193–194). U reprodukcí obrazových příloh také není důsledně uváděna jejich technika (chybí např. u obr. 66, 67, 69, 71, 77, 90,

uvedena je u obr. 72–76, 78–81, 83–89, 91, 92), dokument v obr. 88 je spíše vizitka než „ukázka poznámky“.

Odlišný charakter má třetí svazek Pamětnice, který obsahuje opisy celkem 308 dokumentů – a autorka kromě popisu tohoto svazku provedla jejich detailní analýzu, jejíž výsledky obsahuje především rozsáhlá tabulka zařazená jako příloha disertace (s. 268–284), kterou lze rovněž považovat za jednu z nejpřínosnějších částí práce. Zajímavé jsou jak souhrnné údaje o jazyce opisů a registů (přičemž je zjevné, že němčina byla dominantním jazykem registů i pro latinské a české písemnosti), tak graf znázorňující časové zařazení dokumentů, nebo informace o jejich původním uložení, přičemž se autorka záslužně pokusila i o dohledání místa současného uložení, i když byla úspěšná jen u osminy pramenů (s. 202–203). Ke zvážení v tomto případě je uvedení spíše roku, resp. místa „vzniku dokumentu“ (než „vydání“), pokud nejde pouze o listiny, „úlohu registu“ převzal u českých textů zřejmě (?) spíše „opis nadpisu“, než „nadpis opisu“ (s. 200) a definici registu (pozn. 697) bych vzhledem k charakteru dokumentů (i práce) považovala za vhodnější uvést diplomatickou, nikoli knihovnickou.

Poslední krátká kapitola (s. 205–212) je věnována celkem třem svazkům autorizovaného opisu Memorabilien-Buch, přičemž autorka kromě vnějšího popisu především sleduje rozdíly oproti originálu. V Závěru (s. 213–218) pak již více méně shrnuje informace uvedené v předchozím textu (zvláště ohledně charakteristiky pramene a využití pomocných věd historických) a naznačuje možnosti dalšího výzkumu (včetně již zmíněného edičního zpřístupnění).

V disertační práci nechybějí všechny požadované náležitosti v podobě rozsáhlého seznamu pramenů, literatury a použitých internetových zdrojů (s. 219–221, 222–240, 241–243), seznamu zkratk (ještě před Úvodem v nestránkované části) a seznamu použitých „obrázků“ (s. 244–249 – vhodnější by snad byl jiný výraz, také je škoda, že nejsou uvedeny odkazy na svazek a stranu Pamětnice, nebo na stranu disertace, kde se tyto údaje nacházejí). V seznamu literatury není vždy rozepisováno křestní jméno autora (což je ale zřejmě záměrné?) a patrně nedopatřením vypadla úplná citace knih „350 let královéhradecké diecéze“ či „Hradec Králové“ (které jsou tak uvedeny pouze neúplně u příspěvků jednotlivých autorů), rovněž lze upozornit, že staré tisky, tj. knihy vydané do r. 1800 (Balbín, Berghauer, Biener, Piter, Rohn, Schaller, Švenda) bývá obvyklé řadit spíše mezi tištěné prameny (stejně jako *Provinzial-Gesetzsammlung* nebo *Wiener Kirchenzeitung*).

Kromě toho disertace obsahuje také celkem 12 příloh (s. 250–293), jejichž seznam ovšem bohužel chybí, většinou na ně ani není odkazováno v textu. Vedle přehledu obsahu (v jazyce originálu a v překladu do češtiny), edice a překladu předmluvy a několika dalších reprodukcí mezi nimi zaujme chronologický přehled opisů dokumentů zařazených do třetího svazku Memorabilien-Buch (Příloha 8), přehled míst vydání těchto dokumentů (Příloha 9) a jejich původního uchování (Příloha 10), s nimiž autorka pracuje v podkapitole věnované třetímu svazku – ale nejvýznamnější přílohou je bezesporu již zmíněná detailní tabulka se seznamem všech 308 opisů dokumentů (Příloha 12, s. 268–284).

Disertační práce K. Doležalové má (snad s výjimkou zmíněné čtvrté kapitoly, resp. její první části) i jasnou a logickou strukturu a vyznačuje se pečlivým zpracováním. Vyzdvihnout je možno rovněž jazykovou stránku disertace, která obsahuje vzhledem k rozsahu minimum gramatických chyb, překlepů (např. pozn. 255: „drihého“; s. 113: „versiegtů“ (???); s. 182: „pisatel často a ráda porůznu komentovala“; s. 197: „Třetí“, s. 232: „Ggesetz“) či jiných

nedostatků (zejména vybočení z vazby – např. na s. 4: „Z důvodu zachování autenticity [...] a zároveň jejímu hodnověrnému zpřístupnění“; s. 41: „přihlížel na situaci“; s. 44: „navštěvoval 3–4 vikariáty, které jednotlivě trvaly až dva měsíce“ – číslovky 1 až 10 se navíc obvykle píše slovně; s. 103: „kostel sv. Martina [...] vystaveném“; s. 115/116: „Po krátkém úvodu, kam správně Košínov tehdy spadal“; s. 180: „tabulka s fase vypovídajícím“).

Ve svém posudku jsem sice uvedla různé připomínky, ty však lze chápat zejména jako podněty k úpravám či doplnění a nemají snižovat hodnocení jinak kvalitní a vyhovující práce. Celkově lze disertační práci Kateřiny Doležalové označit za cenný a zajímavý příspěvek k novověké kodikologii, zejména k problematice pamětních knih či kronik, ale i pro další pomocné vědy historické, významný je přínos k řešení terminologických otázek. Předkládaná disertace tak dle mého soudu rozhodně vyhovuje požadavkům kladeným na tento typ kvalifikační práce, a proto ji **doporučuji** k obhajobě jako podklad pro udělení titulu Ph.D. a navrhuji ji klasifikovat hodnocením **prospěla**.

V Praze dne 18. srpna 2022

Doc. PhDr. Marie Ryantová, CSc.

Ústav archivnictví a pomocných věd historických
Filosofické fakulty Jihočeské university
v Českých Budějovicích